

ФИЛОСОФСКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ НА ИЗГРАЖДАНЕТО НА РАЗВИТОТО СОЦИАЛИСТИЧЕСКО ОБЩЕСТВО В НР БЪЛГАРИЯ

Акад. Сава Гановски

Честуването на 90-годишнината на незабравимия учител и вожд, на най-великия син на нашия народ — Георги Димитров — е наш национален и пролетарски празник. Революционното дело на безсмъртния вожд е огромно и многостранно. Той има незаменимите заслуги и като борец за освобождението на нашия народ, и като стратег на пролетарското дело, и като далновиден държавник. Остави ни огромно наследство, което тепърва трябва да изучаваме и използваме особено сега, когато изграждаме развитото социалистическо общество. В това отношение изключително важните решения на Десетия конгрес на партията са продължение на заветите, които ни остави Димитров за изграждането на социализма в нашата родина. Тези завети добиват още по-голяма значимост и актуалност, когато внимателно се вглеждаме в проблемите, които трябва да решат нашето съвремие, партията, народът...

*

Историческият Десети конгрес на Българската комунистическа партия разгледа един от най-важните въпроси на съвременната марксистко-ленинска теория и практика — въпроса за изграждането на развито социалистическо общество.

В Отчетния доклад на ЦК на БКП пред Десетия конгрес, изнесен от др. Тодор Живков, се посочва, че „теоретическата основа, върху която ние поставяме разглеждането и изясняването на развитото социалистическо общество, е марксистко-ленинското учение за възникването, формирането и развитието на комунистическата общественно-икономическа формация“¹.

Ето защо ние считаме, че за правилното разглеждане и изясняване на същността, характера и задачите на развитото социалистическо общество, както и на неговото изграждане е необходимо най-напред да се спрем на проблемата за обществената формация, която е основна проблема на историческия материализъм и която ще ни бъде действително като методологическо ръководство.

¹ Т. Ж и в к о в, Отчетен доклад на ЦК на БКП пред Десетия конгрес на партията, Партиздат, С., 1971, стр. 179.

До възникването на марксизма наука за обществото в истинския смисъл на думата не е имало: в болшинството от схващанията за историята са господствували идеализмът и метафизиката. Характеризирайки домарксовата социология, В. И. Ленин отбелязва, че всички буржоазни и дребнобуржоазни теоретици в най-общия случай са разглеждали само идейните мотиви на историческата дейност на хората, не изследвайки от какво се предизвикват тия мотиви, не улавяйки обективните закономерности в развитието на системата на обществените отношения.

Маркс и Енгелс извършиха буквално преврат, изгонвайки идеализма и метафизиката от областта на социологията, прилагайки материализма и в областта на обществените явления, на обществения живот и развитие. Тоя преврат означаваше възникването на действително истинска наука за закономерностите на живота и историята на обществото, което от своя страна даде на пролетариата и на всички трудещи се ясна перспектива, ориентировка, увереност в борбата против капитализма за тяхното освобождение.

В. И. Ленин пише, че К. Маркс е създал историческия материализъм и е поставил социологията на научна основа благодарение на това, че той е разработил понятието за обществено-икономическата формация, отделил е от съвкупността на всички общественни отношения материалните производствени отношения като основни, първоначални, определящи всички останали обществени отношения. „Анализът на материалните обществени отношения, посочи Ленин, изведнъж даде възможност да се забележи повторимостта и правилността и да се обобщат отношенията в разните страни в едно основно понятие обществена формация.“¹ Това е дало твърдата основа да се разглежда обществото като намиращо се в закономерен процес на функциониране и развитие.

Отделянето от цялата съвкупност на обществените отношения, производствените отношения, икономическите отношения като първични материални е позволило на Маркс и Енгелс да открият обективните закономерности в развитието на обществото и да посочат пътя към обективното изучаване на целия обществен живот; дало е възможност да се изяснят действителните основи на идейните мотиви в дейността на хората, да се види в общественото съзнание отражение на общественото битие. Начинът на производството е свързан с всички други обществени явления и процеси, непосредствено или не непосредствено. Разкриването на тази връзка е най-важната черта на материалистическото схващане на историята.

Характерът, физиономията на цялото общество непосредствено се определя не от производителните сили, а от производствените отношения, които придават качествената определеност на тая или оная епоха, на тая или оная обществена формация. В най-широкия смисъл на думата категорията обществена формация отразява не тая или оная страна на обществения живот, а обществото във всички негови многообразни явления, в неговата съвкупност, във взаимната връзка на всички негови страни, на цялата съвкупност от обществени отношения. „Производствените отношения в своята съвкупност, пише Карл Маркс, образуват това, което се нарича обществени отношения, общество, а именно общество от определена степен на историческо развитие, общество със свой отличителен характер.“²

¹ В. И. Ленин, Съч., т. 1, стр. 165.

² К. Маркс и Ф. Енгелс, Съч., т. 6, стр. 441.

В производствените отношения е намерен обективният критерий за различаването на същественото и несъщественото в обществения живот. Това също така е позволило да се намери повторимостта в порядъка на разни страни, да се отдели общото в историята на отделните народи, които се намират на една степен на историческо развитие.

Обществените отношения са многообразни. Съществуват различни видове обществени отношения: икономически, политически, правни, социално-психологически, организационни, правствени и т. н.

За да се ориентира в това многообразие, марксизмът отделя основните и определящите обществени отношения — производствените, материалните отношения (базата) от идеологическите, съставляващи надстройката на първите.

Категорните база и надстройка, колкото и важни да са, не могат да заменят самата категория обществена формация, а разкриват част от нейната структура.

Основната разлика между социално-икономическите формации е обусловена от коренната разлика на тяхната икономическа база, от техния господстващ начин на производство.

Категорията обществена формация предполага изследването на обществото исторически, в неговото движение и развитие като жив социален, производствен организъм, защото самата обществена формация извършва движение в направление на прехода от една конкретно определена формация към друга, а също така по пътя на вътрешното развитие на всяка формация, преминавайки от една фаза в друга, от един етап в друг етап.

С основание В. И. Ленин подчерта необходимостта строго да се различават в движението на обществото, т. е. на обществено-икономическата формация, два момента.

Първо, качествен скок, превръщането на една формация в друга, преминаването от низша в по-висша форма.

Второ, в процеса на развитието на една и съща обществена формация се осъществяват различни фази, етапи, степени. Различието на основните етапи е възможно да се открие само при отчитането на всичките основни белези на дадена обществено-икономическа формация, на даден етап от производствените отношения. Историята свидетелствува, че всички формации са преминали през определени фази, етапи и стадии на своето развитие.

Процесът на зараждането, създаването и развитието на обществената формация се подчинява както на общи закони, действащи на всички степени на общественото развитие, така и на специфични закони, присъщи само на дадена формация. Общите и специфичните закони се намират във взаимна връзка.

И така действително понятието обществена формация ни дава възможност правилно да разберем единството и целостта на историческия процес, неговото функциониране и развитие, а също прехода от една обществена формация в друга като закономерен процес, както и нейното преминаване през различни фази, етапи.

Изхождайки от тия разбирания за обществената формация, ще разгледаме зараждането, развитието на етапите на изграждащата се комунистическа формация у нас и по-специално на нейната социалистическа фаза.

Общата периодизация на процеса на изграждането на комунистическото общество е дадена още от К. Маркс. Той е предвидил следните степени в изграждането му: преходен период от капитализма към социализма, първа фаза на комунизма — социализъм и висша фаза — пълен комунизъм. Като говори за наследствените белези на капитализма в областта на разпределението, К. Маркс пише: „Но тези недостатъци са неизбежни в първата фаза на комунистическото общество, в оня му вид, в който то е произлязло от капи-

талистическото общество *след продължителни родилни мъки*¹ (к. м. — С. Г.). По-нататък той говори за висшата фаза на комунистическото общество.

В съответствие с идеите на К. Маркс и Фр. Енгелс В. И. Ленин в подготовителните работи за книгата „Държавата и революцията“ развива становището, че възникването и развитието на комунистическата формация преминава през следните три основни етапа:

- I. Дълги родилни мъки.
- II. Първа фаза на комунистическото общество.
- III. Висша фаза на комунистическото общество.²

С други думи, етапите са: 1) преходът от капитализма към социализма, 2) социализмът и 3) комунизмът.

Като се говори за съдържанието на понятията „формация“ и „фаза“, трябва да се отбележи, че използването на тия понятия има за цел да се обособят качествено определени исторически периоди в развитието на обществото, между които има съществени различия. Преходът към нова фаза в развитието на обществения строй отразява съществените и дълбоки промени, които обаче не отменят основното или определящото в дадените производствени отношения.

Всяка една от фазите от своя страна има своя периодизация, свои етапи. Тук ще бъдат разгледани главните етапи в социалистическото строителство, т. е. главните етапи на възникването, формирането и развитието на социалистическото общество като първа фаза на комунистическата обществена формация, за да се изясни по-специално същността, изграждането и задачите на развитото социалистическо общество.

Разликата между отделните етапи на комунистическата формация се състои преди всичко в степента на зрелостта на производствените отношения. Това е необходимо да се има пред вид, когато се определя същността на развитието както на социалистическата фаза, така и на тая на комунизма.

В духа на Програмата на БКП от 1971 г. главните етапи в социалистическата фаза са следните:

1. Етап на стабилизиране, укрепване на социалистическото общество.
2. Етап на изграждане на развито (зряло) социалистическо общество.
3. Развито, зряло социалистическо общество като последен, най-висок етап в развитието на социализма.

Обаче след завземането на политическата власт от пролетариата не започва веднага първата фаза на комунизма с нейните етапи. Обществото навлиза в преходен период от капитализма към социализма. Затова, преди да разгледаме горните етапи на социалистическата фаза, ще се спрем на

ПРЕХОДНИЯ ПЕРИОД ОТ КАПИТАЛИЗМА КЪМ СОЦИАЛИЗМА

Капитализмът по силата на законите на своето съществуване и развитие е обречен по необходимост на историческа гибел, но едновременно с това той подготвя материалните предпоставки за следващата обществено-икономическа формация. Социализмът обаче не може да възникне стихийно в неговите недра или пък буржоазното общество да се „трансформира“. За това е нужна социална революция. След социалистическата революция обществото навлиза в преходния период — преминаването от капиталистическото общество към социалистическото.

¹ К. Маркс и Фр. Енгелс, Съч., т. 19, стр. 21.

² В. И. Ленин, Полн. собр. соч., т. 33, стр. 185.

Периодът, който е обозначен от В. И. Ленин с думите „дълги родилни мъки“, това е преходният период от капитализма към социализма. Така се нарича периодът на революционното превръщане на капитализма в социализъм, на унищожаването на старата формация и утвърждаване на първата фаза на новата, на комунистическата обществена формация.

В политическия отчет на ЦК на БРП (к) пред Петия конгрес на партията, изнесен от Георги Димитров на Петия конгрес на БКП, съвсем определено и категорично се казва, че преходният период е период „... на революционните преобразования в областта на народното стопанство, за премахване на икономическата база на капиталистическата реакция, за прехода от капитализма към социализма“¹... Съвсем очевидно е, че става дума да се премине от едно състояние на обществото в друго, от една обществено-икономическа формация в друга, да се „преобразува обществото от капиталистическо в социалистическо“. По-нататък в доклада се подчертава, че през първата петилетка се изграждат основите на социализма, а през следващите две-три петилетки ще бъде изградена самата сграда на социализма, до създаването на социалистическото общество у нас. Историческият опит потвърди тази концепция, както беше отчетено и в материалите на Седмия конгрес на нашата партия, състоял се през 1958 г.

Според марксизма-ленинизма, а и практиката подкрепи това, след социалистическата революция обществото се намира в своеобразно преходно състояние, което не може да се отнесе нито към капитализма, нито към социализма. Маркс, Енгелс и Ленин особено подчертават, че този период се намира между двете общества („Готската програма“, гл. I, ч. 5, Ленин, „Държавата и революцията“, т. 32, стр. 341—342).

Преходният период от капитализма към социализма съединява в себе си черти или свойства на капиталистическата, дребнособственическата и социалистическата форма (уклади) на производство; през него в икономиката действуват едновременно законите на капитализма и възникващите закони на социализма.

Ще отбележим още веднъж, че преходният период е отделен етап в комунистическата обществено-икономическа формация като цяло, включва се в нея, но той не бива да се отнася към социализма като низша фаза на комунистическата формация главно поради това, че между него и нея има коренни различия в характера на обществото, в неговата икономика и класова структура, както бе казано по-горе. Социалистическата фаза започва, когато социалистическият начин на производство стане господстващ, с което се приключва и преходният период.

Социалистическото общество коренно се различава не само от предшествуващото го капиталистическо общество, но и от преходния период. То има вече специфичен за себе си начин на производство, който е господстващ, своя социалистическа структура и надстройка, подчинени на обективни социологически закони.

Социализмът като първа фаза на комунистическата обществено-икономическа формация също преминава през различни обективно обосновани етапи.

Първият етап на социалистическата фаза е

¹ Г. Д и м и т р о в, Политически отчет на ЦК на БРП (к) пред Петия конгрес на партията, С., 1950, стр. 61.

Възникването, формирането на социализма като нов икономически строй в преходния период от капитализма към социализма означава, че в резултат на постепенните количествени и качествени изменения през този период, в борбата с другите стопански уклади новите стопански форми прерастват в една цялостна еднотипна икономическа система. *Това е процес на „раждане“ на социалистическото общество.*

Като фаза на комунистическата формация социалистическото общество започва да се развива след завършването на преходния период. Историческият опит показва, че продължителността на социалистическата фаза е доста голяма — десетилетия — и вътре в нейното развитие има няколко отделни етапа.

Правилното определение на етапите на социалистическото строителство има огромно методологическо значение. На този въпрос обстойно се спира др. Т. Живков в Отчетния доклад пред Десетия конгрес на партията. Критериумът за тяхната разлика е социалистическата зрелост на социалистическия начин на производство и главно на социалистическите производствени отношения.

С привършването на преходния период и победата на социалистическите производствени отношения в селото и в града, и то в основном (1957), ние имаме вече действително победа на социализма над капитализма преди всичко в икономиката, в основното в обществения живот, но още не победа във всички области на тоя живот. Победата на социализма означава, че обществото престава да бъде преходно. То е вече социалистическо. То вече не съдържа в себе си елементи, частици, късчета от социализъм и капитализъм, в него се създават само социалистически производствени отношения, които са господстващи, и върху тази база се изгражда и трябва да се изгради и съответният социалистически тип от социалния, политическия и духовния живот. Но победата на социализма изисква укрепването, утвърждаването на социалистическите принципи не само в икономиката, но и във всички други области на обществения живот — обществените отношения, политическия живот и в идеологията, в които имаме известни успехи, но още не както в икономиката.

През първия етап в изграждане на социализма, на социалистическата фаза се решават изцяло редица социално-икономически задачи, които не са били довършени през преходния период. И затова този етап с основание може да се нарече етап на стабилизиране и укрепване, на утвърждаване на победилите производствени отношения на социализма, който може би не е задължителен за всички страни в еднаква степен.

И наистина в края на преходния период много социалистически елементи, които имаме в обществения живот, току-що са се създали, но още не са укрепнали. Например социалистическото коопериране на селото се завършва в края на преходния период. След това обаче е необходимо то да се развие върху съответните условия; то още няма съответната материално-техническа база; селяните в немалка част още не са се оформили като нова класа от социалистически труженици и пр.

Уровенят на производителните сили и зрелостта на социалистическите производствени отношения в разглеждания етап в различните страни биват различни, особено в началото на изграждането на социализма. Както показва практиката на социалистическите държави, в редица страни, между които бе и нашата, по силата на унаследените от капитализма предпоставки в икономиката преобладаваше слабо механизирано, слабо индустриализирано производство, а аграрното производство имаше превес над промишленото. Държав-

ната социалистическа собственост още бе сравнително слаба и преобладаваше социалистическата кооперативна собственост. В дадения случай в социализма се появи временно историческо преходящо несъответствие между неговата прогресивна в сравнение с капитализма форма на производствени отношения и изоставащия в сравнение с капитализма уровень на производителните сили.

Вярно е, че новото социалистическо общество след преходния период вече има своя материално-техническа база, но тя още не е на нужната висота. Нейното изграждане започва в условията на преходния период и с победата на социализма тя продължава да се развива с още по-високи темпове. Това е един от основните моменти, който обуславя характера и продължителността на този етап след приключването на преходния период.

Много важна роля в случая има равнището на производителните сили в момента на осъществяване на социалистическата революция. Независимо от това, колко развити са те, не е възможно дадена страна само в рамките на преходния период от капитализма към социализма да завърши изграждането на адекватна на социализма материално-техническа база. Причината за това е отсъствието през този период на своя нова икономическа база като една цялостна система от социалистически производствени отношения, която да обхване основните отрасли на народното стопанство с целия възпроизводствен процес. Това се постига едва с укрепването на социализма във всички звена на общественния живот. Ето защо за всяка страна след приключване на преходния период и победата на социализма в основному ще бъде нужно известно време, за едни повече, за други по-малко, когато под въздействието на новата икономическа база да завърши строителството на съответна на социализма материално-техническа база.

С приключване на преходния период и победата на социалистическите производствени отношения в града и селото у нас народното стопанство все още нямаше своя собствена енергетична база. Производството на електрическа енергия не достигаше. Топлинните ресурси бяха доста ограничени. Суровинната база беше също така много слаба. Пред народното стопанство стоеше задачата тя да се разшири като изходна основа за по-нататъшното развитие на цялата промишленост. Тежката промишленост през този период се развиваше със значителни предимства, но все още не беше заета подобаващото ѝ се място в народното стопанство. Строителството току-що започна да се развива на индустриална основа. Техническото равнище на производството почти във всички отрасли на икономиката беше крайно ниско. Много трудови процеси още не бяха механизирани. Недостатъчно се използваха производствените мощности на новата техника.

Освен това първият етап на социалистическата фаза се характеризира преди всичко с екстензивния път на развитие почти във всички отрасли на народното стопанство. Екстензивните фактори през това време играеха определяща роля. „Увеличаването на производството се осъществяваше главно за сметка на използването на повечето работна сила, на повече материални, енергийни ресурси, на разширяване на производствените фондове. По-малка роля в това отношение имаха интензивните фактори.“¹

През този етап в политическата област укрепва властта на трудещите се. Реализира се действителна демокрация за народа, която въз основа на материалните и духовните предпоставки дава широки възможности на всеки член

¹ Т. Ж и в к о в, Отчетен доклад на ЦК на БКП пред IX конгрес на партията, 1966, стр. 37.

на обществото свободно да участва в управлението на страната, но тя възможности още не се използват напълно. В този етап на социализма укрепва и държавата като най-подходяща и резултатна форма за общественото ръководство на стопанството. Тя осигурява равенство по отношение на обществената собственост, труда и разпределението, а също така играе грамадна роля за изграждането на културата и на новия гражданин. Нейното съществуване и укрепване е продиктувано и от външни съображения и причини. В социалната област през този етап се премахва преди всичко класовият антагонизъм, експлоатацията на човека от човека, установява се равенство на хората пред средствата за производство, трудът се превръща в основен източник на доходи и хората се превръщат в свободни труженици.

Слаборазвитите аграрни страни, каквато бе и нашата, в процеса на по-нататъшната индустриализация през този етап се превръщат в *индустриално-аграрни страни*. Осъществява се сравнително по-правилно териториално разпределение на производителните сили в страната.

Характерно за този пръв етап в изграждането на социализма е и непропорционалността в развитието на различните страни на обществения живот. Диспропорционалността е резултат от наследството, което е получено от старото капиталистическо общество.

Работническата класа укрепва своята авангардна роля в съюз с кооперираните селяни; трудовата интелигенция все по-активно се поставя в служба на народа, на социалистическото строителство.

Задачата за преобразуването на дисхармоничното развитие на капиталистическото общество в хармонично социалистическо общество се разрешава неведнага. Тя изисква немалък период за укрепване на социализма, при което се налага да се развият различните страни на обществения живот, да се подтикват ту една, ту друга страна поради това, че няма достатъчно ресурси, че не са създадени възможности за едновременно комплексно развитие на целия обществен организъм или поради други подобни причини.

Може да се постави въпросът, кога приключва този етап на социалистическото строителство. Ние се затрудняваме сега да очертаем историческите му граници и по-специално неговата горна граница. За тази цел е необходимо едно по-обстойно и всестранно изследване на целия социално-икономически живот на страната по това време. Разбира се, тия граници не могат точно да се фиксират с дати и събития. Може обаче да се посочи с приблизителност времето, когато се извършва процесът на преминаването от етапа на стабилизирането и укрепването на социализма към изграждането на развито социалистическо общество.

Според нас горната граница на първия етап на социалистическата фаза — етапът на стабилизирането и укрепването на социализма у нас — е около Деветия конгрес на партията (1966—1967 г.). Този етап обхваща главно третата и четвъртата петилетка и се очертава със свои специфични количествени и качествени определености, които ние посочихме по-горе — укрепване на социалистическия начин на производство, развитие на производителните сили и качествено укрепване на социалистическите производствени отношения, по-нататъшно утвърждаване на социалистическата надстройка, култура, образование и т. н.

Ние считаме, че разгледаният етап е закономерен в изграждането на социалистическото общество. През него се създават необходимите предпоставки, създава се здравата социалистическа основа — материална и културна, която дава възможност да се пристъпи вече към втория етап — изграждането на развито социалистическо общество.

ИЗГРАЖДАНЕТО НА РАЗВИТО, ЗРЕЛО СОЦИАЛИСТИЧЕСКО ОБЩЕСТВО — ВТОРИ МЕЖДИНЕН ЕТАП В СТРОИТЕЛСТВОТО НА СОЦИАЛИЗМА

След първия етап, когато е изградена вече материалната и културната основа на социализма, започва непосредственото изграждане на развитото социалистическо общество, през който етап се усъвършенствуват по-нататък социалистическите производствени отношения и се доизгражда специфичната за социализма материално-техническа база.

В Програмата на БКП, приета на X конгрес на партията, се казва: „В резултат на успешното завършване на преходния период от капитализма към социализма и пълната победа на социалистическите производствени отношения, в резултат на извършените качествени и количествени изменения в цялостната система на обществения живот *Народна република България навлезе в нов етап на развитие — етапа на изграждане на развито социалистическо общество.*“¹ Целесъобразността и реалността на етапа на развитото социалистическо общество може да се докаже както теоретически, така и от самата социалистическа практика. Известно е, че Ленин в редица статии, речи и доклади, особено след победата на Октомврийската революция, изказа ценни мисли и обръща внимание върху постепенността в съзряването на социализма, върху етапите на формирация се социализъм, който обхваща значителен период от времето след победата на социализма, след привършване на преходния период.

Развитото социалистическо общество започва да се изгражда значително по-късно, когато обстоятелствата са съществено изменени и не могат да се сравняват с предшестващите етапи. Съвършено нови са икономическите, политическите и културните условия, които започнаха да се създават през преходния период и през първия етап на социализма. Налице са вече цяла редица посочени по-горе предпоставки — материални и културни, — които показват, че построяването на развито социалистическо общество се извършва върху собствена социалистическа основа: производителните сили през този етап са достигнали определена, по-висока степен на развитие, социалистическите производствени отношения са укрепнали и качествено са на по-високо равнище. Завършени са основите на материално-техническата база на социализма, пораснала е културата, квалификацията на работната сила. Всички отрасли на народното стопанство в своето бързо развитие са постигнали значителни успехи.

Утвърди се и новата социално-класова структура на обществото. Класата на буржоазията е ликвидирана окончателно. Работническата класа и класите на кооперираните селяни са класи, здраво укрепнали в своите дружески отношения. Интелигенцията като особена прослойка бързо расте и е свързана още по-непосредствено с трудещите се в града и селото, в служба на социалистическото строителство. Значително е укрепнало морално-политическото единство на цялото общество.

Утвърдено и стабилизирано е вече господството на социално-политическата и идеологическата надстройка. Държавата на народната демокрация здраво държи властта в свои ръце и уверено ръководи изграждането на социалистическото общество.

Марксистко-ленинската идеология е завоювала господстващи позиции и е основа на целия духовен и културен живот на страната.

Световната социалистическа система и международната социалистическа интеграция са вече достатъчно укрепнали и осигуряват необходимото развитие на социалистическите страни.

¹ Програма на БКП, С., 1971, стр. 41.

В доклада пред Десетия конгрес на партията се подчертава, че всички тези предпоставки представляват „... онази нова собствена социалистическа основа, родена в хода на формирането на социалистическия строй, върху която по-нататък се изгражда и развива зрело социалистическо общество.“¹

В заявлението на Съещанието на представителите на комунистическите и работническите партии, състояло се през 1960 г. в Москва, се подчертава, че някои страни с народна демокрация вече преминават към изграждането на развито социалистическо общество, а други се намират все още в преходния период от капитализма към социализма. Тази постановка няколко години по-късно беше потвърдена и в доклада на др. Т. Живков пред Априлския пленум на ЦК на БКП през 1966 г.: „Сега Народна република България, каза др. Т. Живков, се намира в нов етап от обществено-икономическото и политическото си развитие — етап на изграждане на развито социалистическо общество.“¹

По-късно проблемата за изграждане на развито социалистическо общество у нас беше разработена в Решенията на Деветия партиен конгрес на БКП и особено на Юлския пленум на ЦК на БКП, 1968 г. и на други пленуми, за да стигне до историческия Десети конгрес, където тя беше най-широко разгърната и изложена.

Етапът на изграждането на развитото социалистическо общество не е тъждествен със самото развито, зряло социалистическо общество. Ние считаме, че той е своеобразен, междинен етап. В него се създават редица нови елементи, които ще характеризират по-сетне развития, зрелия социализъм както в областта на производителните сили и производствените отношения, така и в областта на социалистическата надстройка и общественото съзнание.

Етапът на изграждането на развитото социалистическо общество се характеризира главно със задачите за решителна интензификация и модернизация на всички отрасли на народното стопанство и със значително повишаване производителността на общественения труд. Такава задача не можеше да се постави през първия етап. Това става възможно едва към Деветия конгрес на партията и особено след него, когато вече бяха налице необходимите предпоставки. Тогава именно се създадоха възможности за рязко повишаване производителността на живия труд и за системното намаляване разходите на суровини, материали и енергия на националната продукция и решително се повиши използването на основните фондове. Тая линия именно отговаряше по-пълно на съществуващите възможности и на потребностите, с които се характеризира съвременният етап на социалистическото общество у нас — изграждането на развито социалистическо общество.

Новият етап, изтъкна др. Т. Живков, се характеризира с ускорени темпове на социалистическото строителство, на изграждане материално-техническата база на социализма, с по-висока зрелост на социалистическите производствени отношения, с растящо социално-икономическо и идейно-политическо единство на народа.

И действително налице е един невиджан бурен растеж на производителните сили у нас. Общата промишлена продукция към 1970 г. нарасна с повече от 4 пъти в сравнение с 1958 г. С много по-голям обем и темпове обаче се развиват участъците на тежката промишленост — машиностроене, металургия, енергетика, химическа промишленост, а в последните години радиоелектрониката и приборостроенето. Съотношението между промишлената продукция и селскостопанската достигна до 80 : 20. Все повече се внедрява интензификацията в цялото народно стопанство, което особено през последните години се издигна

¹ Т. Ж и в к о в, Отчетен доклад пред Десетия конгрес на БКП, стр. 188.

² Т. Ж и в к о в, Новата система на ръководство на народното стопанство. Изд. на БКП, С., 1966, стр. 8.

в главно направление на нашето строителство, свързано с изискванията на научно-техническата революция. Всичко това осигурява високите темпове нарастване на националния доход на страната.

Друг важен момент в характеристиката на втория етап наред с интензификацията на всички отрасли на народното стопанство е комплексното разделение на отделните икономически райони, по-правилното териториално разпределение на производителните сили в страната.

Етапът на изграждане и развитие на социалистическото общество е свързан и със създаването на по-зрели социалистически производствени отношения. Преди всичко укрепва и се усъвършенствува обществената собственост върху средствата за производство в резултат на извършеното уедряване на производството както в промишлеността, така и в селското стопанство. Създадоха се крупни обединения в областта на нашата индустрия, като центровете се постави върху ръководството на тези обединения. В селското стопанство се изграждат аграрно-промишлени комплекси като нова форма на производството и солидна база за последователно внедряване на промишлените технологии в тези области.

Селското стопанство в този етап се характеризира с третата поред концентрация и внедряване на промишлени методи в производството. Въвеждат се нови технологии и все по-масово се прилага комплексната механизация. Извършват се по-нататъшна специализация и коопериране върху базата на достигнатото вече равнище на производителните сили. Освен това изграждат се „принципно нова организация на производството и труда в растениевъдството и животновъдството“¹. Типичното за този етап е, че новите методи се прилагат на широк фронт във всички отрасли на селското стопанство.

За да се подчертаят качествените характеристики на новия етап в селското стопанство, трябва да се имат пред вид два момента от изказванията на др. Т. Живков: първо, той подчертава, че „превеждането на селскостопанското производство върху промишлена основа е по същество нов революционен процес в българското село, обективно обусловен от развитието на производителните сили, от досегашния етап в целокупното развитие на нашата икономика. от днешните и утрешни нужди на нашето общество“² и, второ, че „сега с новата концентрация ние ще създадем в селското стопанство материално-техническа база и производство, адекватно на новия етап на обществено-икономическото ни развитие — изграждането на развито социалистическо общество“³.

Тук съвсем ясно и категорично се отделя „... досегашният етап в целокупното развитие на нашата икономика“ от новия етап на обществено-икономическото ни развитие — „изграждането на развито социалистическо общество“.

Във всички области на материалното производство преобладават вече едните и високо механизирани държавни и кооперативни предприятия. Това е конкретен израз на усъвършенствуване на държавната и кооперативната социалистическа собственост.

През втория етап на социализма качествено нов момент се появи и в социалистическия начин на разпределение на възнаграждението според количеството и качеството на труда. То все по-често започна да се обвързва с крайните резултати от стопанската дейност на предприятията. Това е израз

¹ Т. Живков, Широк път на комплексната механизация, промишлената технология в методите на селското стопанство, БКП, 1968, стр. 9.

² Пак там, стр. 12.

³ Т. Живков, За координация и развитие на селското стопанство върху промишлената основа, стр. 25.

на усъвършенстване на икономическите производствени отношения в тази област. Този момент съвсем отсъствуваше през първия етап. Той дава възможност да се задълбочи качествената оценка на труда с оглед на неговата потребителска значимост и съответно обществено признание.

Вторият етап е свързан и с новата система на планиране на научно ръководство на народното стопанство и обществото като цяло. По същество това положение е отражение на новия етап в развитието на производителните сили и производствените отношения. По-рано, в първия етап, не беше възможно да се поставят и решат основните проблеми на научното ръководство и управление на обществото. В доклада на др. Т. Живков пред Юлския пленум на ЦК на БКП през 1968 г. се подчертава, че „усъвършенствването на цялостната система на обществото се определя главно от постигнатия у нас етап — етап на изграждане на зряло социалистическо общество, от общото икономическо, обществено-политическо и културно развитие на страната, от извършващата се в света научно-техническа революция“¹.

В разглеждания етап решително се изменя и усъвършенствува нашата образователна система, подготовката на кадри, тяхното комунистическо възпитание, както и комунистическото възпитание на целия народ. Сериозни изисквания се предявяват и към естетическото възпитание, към патриотичното и интернационалното възпитание на трудещите се. Сериозно място заема проблемата за изграждането на новия тип гражданин. Наред с това се обогатява духовната култура на трудещите се, личността все повече се развива всестранно. Сериозно се преустройва научният фронт, засилват се връзките на науката с производството, със социалистическото строителство, с подготовката на кадри и пр.

Собствената основа, върху която се изгражда развитото социалистическо общество, не означава, че „... „родилните петна“, или наследствените белези на капитализма, за които говори К. Маркс в „Критика на Готската програма“, са вече напълно преодолені. Тези белези са много по-дълбоки и много по-трайни, те ще могат да се изживеят едва когато обществото премине към висшата фаза на комунистическата формация. Тук става дума за такива явления като класите и различията между работниците и селяните, различията между умствения и физическия труд, между града и селото, за отживелиците в бита и съзнанието на хората, които все още се проявяват и през тоя етап. Такива остатъци са например и недисциплираността в труда, в държавния живот, в бита, кражбата, лъжата, безотговорността, хулиганството, недостатъчният отпор на чуждото вредно влияние и пр. Твърде актуална е задачата решително да се преборим с тия остатъци и те да се сведат до минимум, тъй като в тия размери, в които те все още съществуват сега, тормозят нашето социалистическо строителство.

Едва в края на този етап (който също не е кратък) може да говорим, че навлизаме в сферата на развитото социалистическо общество; едва тогава във всички области на живота социализмът ще получи пълен разцвет и ще разкрие всичките свои възможности и предимства пред капитализма.

ЕТАПЪТ НА РАЗВИТИЯ СОЦИАЛИЗЪМ

Какъв може и следва да бъде методологическият подход при разрешаване и изясняване проблемата за критерия на развития социализъм? Отговоряйки на този въпрос, е важно да се отчете необходимостта от комплексен

¹ Т. Ж и в к о в, Избр. съч. в 8 тома, т. 5, стр. 171.

исторически подход към оценката на степента на развития социализъм. Този подход изисква новият етап, както и самото социалистическо общество да се разглеждат като цялостен организъм. Развитият социализъм предполага, че всички страни на обществения живот — икономическа, социално-политическа и духовна — се отличават с необходимата за първата фаза на комунизма социалистическа зрелост и съответствуват една на друга, т. е. са пропорционално развити. Например при създаването на високо развита материално-техническа база на социализма социалистическите производствени отношения не могат да бъдат недостатъчно зрели; без широко развитие на социалистическата демокрация не може да има творческа активност на масите, която представлява живата душа на социализма, и т. н.

Второто методологическо изискване е исторически подход при разглеждането степента на зрелостта на социализма. Този въпрос не може да бъде разрешен сам по себе си, т. е. само в рамките на нашата страна, ако се абстрахираме от равнището на световното развитие.

В. И. Ленин даде определение за материално-техническата база на социализма като крупна машинна индустрия. Във всеки случай зрелият социализъм предполага не само високо социално равнище, но и техническо, бързи темпове на развитие във всички отрасли на стопанството, внедряване на най-важните научно-технически постижения, високо жизнено равнище на трудещите се.

В областта на производствените отношения развитото социалистическо общество предполага пълно обхващане на икономиката от социалистическите форми на стопанство, осъществявани от икономическите закони в рамките на зрелото общество. В областта на социално-политическите отношения трябва да се постигне по-нататъшно сближаване на всички социални групи, постепенно заличаване на разликата между тях, макар че и този процес съвсем не завършва в рамките на първата фаза на комунизма, т. е. при социализма.

Развитото социалистическо общество, това е цялостна система от обществени връзки и отношения, които предполагат бърз растеж на производството и всестранно развитие на самите хора, създаване на широки възможности за по-значителен подем на тяхното благосъстояние и култура. В условията на развитото социалистическо общество центърът на тежестта по необходимост се пренася също върху интензивните фактори на развитие на икономиката, както това е в известна степен и в процеса на изграждането на развитото социалистическо общество.

Критерият на развитото социалистическо общество трябва да се търси не само в характера на създадените икономически отношения, а и в степента на зрелост, в степента на развитие на всички страни на живота на социалистическото общество, от неговата материална база до върховете на духовната култура. Развитият социализъм предполага също така, че всички страни от живота на обществото — икономическа, социално-политическа и духовна, както вече казахме, се намират в съответствие една на друга. Само критерий, който обхваща всички тия важни сфери на обществения живот, може да бъде единствено научен, което е напълно в духа на ленинските положения за обективен и всестранен анализ на обществените явления и процеси.

Най-общата характерна черта на развитото социалистическо общество се състои в това, че „... то изразява най-пълно, най-всестранно и в най-чист вид същността на социализма, разкрива изцяло неговите възможности... На този етап най-ярко се разкрива *превъзходството на социализма над капитализма* в главните сфери на обществения живот...“¹

¹ Програмата на БКП, 1971, стр. 41—42.

През тоя най-висок етап, на първата фаза на комунистическата обществена формация, се започва осъществяване на „*скок в развитието на производителните сили*“¹.

Не е възможно да възникнат кълновете на комунизма в системата на производствените отношения, ако производителните сили не създадат условия за това.

Кон са отличителните черти, особеностите, които характеризират скока в развитието на производителните сили през етапа на зрялото социалистическо общество? Те са оптимална концентрация и специализация на отраслите в народното стопанство; пълна комплексна механизация на производствените процеси и тяхното управление; най-рационално използване на последните открития на науката и техниката, прескачайки остарелите вече стадии; извеждане нашата страна на челните позиции на научно-техническата революция; оптимално задълбочаване и разширяване интеграцията на нашата страна със социалистическите страни и на първо място със Съветския съюз. Предпоставки за извършване на скока в развитието на производителните сили се създават през настоящия етап — изграждането на развитото социалистическо общество. Директивите на нашата шеста петилетка трасират пътя на последния етап на първата фаза, когато ще бъдат налице условията за осъществяването на този скок.

Наред с това съществено ще се изменят характерът и съдържанието на работната сила, мястото и ролята на човека в процеса на производството. Ще се предостави изключително широк простор за изява на творческите сили и възможности на човека в процеса на труда и в обществения живот.

Времето на трудещите се в сферата на материалното производство значително ще се съкращава, а за сметка на това ще се повишава времето за издигане на тяхната обща и професионална култура, за осмисляне на техния културен отход; с изграждането на развито социалистическо общество се приближаваме до осъществяване казаното от Маркс, че в бъдещото общество мерило за неговото богатство ще станат еамите хора, развитието на техните способности.

Мисълта на Ленин за това, че високата производителност на труда е в същност главното и решаващо условие за победата на новия обществен строй, запазва и в съвременните условия цялата своя сила и актуално значение. Достигането на висша производителност на труда е главното условие за победата на социализма над капитализма в историческото съревнование между двете системи и главно условие за по-нататъшния прогрес на социализма и неговото прерастване в комунизъм. В условията на развитото социалистическо общество се повишава степента на обобществяване на средствата за производство; постепенно се осъществява сближаването на двете форми на социалистическата собственост и установяване на единна общонародна собственост. Програмата на партията посочи конкретните пътища и насоки за развитието и усъвършенствуването на двете форми на социалистическата собственост.

В социално отношение развитият социализъм още не е общество напълно еднородно. Както е известно, Ленин отбелязва, че преодоляването на социалните различия между хората, това е работа твърде продължителна и че за пълното унищожаване на класите не е нужно само да се премахне всяка частна собственост върху средствата за производство, а трябва да се унищожи

¹ Програмата на БКП, 1971, стр. 43.

както различието между града и селото, така и различието между хората на физическия и хората на умствения труд.¹

Както показва историческият опит през първата фаза на комунизма, т. е. в социализма, се ликвидираха експлоататорските класи, но се запазиха класовите и социалните различия. Тези различия постепенно намаляват при развитото социалистическо общество. Съществено се изменя социалната структура на обществото. За това способствува постепенното преустройство на селското стопанство върху промишлена основа, сближаване на селото с града в условията на бита и труда, интелектуализация на целия обществен труд. Селскостопанският труд все повече се превръща в разновидност на индустриалния труд и оттука се преодоляват различията по отношение на работната сила, която се прилага в селскостопанското производство и промишлеността. В етапа на развитото социалистическо общество, се казва в Програмата на БКП: *„различията между обществените класи и групи намаляват дотолкова, че по своята социална структура социалистическото общество застава пред прага на социалната еднородност“*².

Що се отнася до държавата, то и тя има своето развитие. В резултат на всички тези социални изменения може да се говори за постепенното прерастване на държавата от диктатура на работническата класа в общонародна държава. Темпото на това прерастване ще се измерва със степента на въвлечане на масите в ръководството и управлението на обществото. В развитото социалистическо общество все по-широко място ще заема общественото самоуправление.

Развитието на социалистическата демокрация предполага демокрация, която се осъществява от целия народ и за целия народ. Тя се измерва преди всичко с реалното въвлечане на масите в управлението на държавните и обществените работи, т. е. от тяхното участие в разрешаването на държавните дела, в приемането на законите и тяхното осъществяване в живота, в контрола върху работата на държавните органи и пр.

Духовната култура в условията на развитото социалистическо общество се издига на извънредно висока степен. Средното политехническо образование става всеобщо и задължително. Все повече се разраства висшето образование. Науката достига изключително големи успехи и все по-тясно се свързва с производството и управлението на обществото. Процесът на социалистическото обобществяване на науката и производството изискват да се засили международното икономическо и научно-техническо сътрудничество в недвижими досега мащаби. Борбата за постигането на най-висока производителност на труда и ефективността на производството може да бъде успешна само при условията на нерушим съюз и тясно сътрудничество със СССР и другите социалистически страни. През периода на зрялото социалистическо общество в голяма степен привършва социалистическата културна революция, но не е още напълно завършена, създава се нова култура, национална по форма, социалистическа по съдържание. Марксизмът-ленинизмът ще бъде не само господстваща идеология в нашата страна, но е и овладяна от трудещите се, той е и основата и ръководството на новата наша социалистическа култура. Самодейното творчество става все по-масово и неговата художествена стойност се издига на нови висоти. Средствата за масова информация придобиват извънредно голямо значение за образованието и възпитанието на трудещите се. *„Силно се увеличава относителният дял на хората, които създават духовни ценности.“*³

¹ Вж. В. И. Ленин, Съч., т. 29, стр. 415.

² Програмата на БКП, 1971, стр. 44.

³ Пак там, стр. 45.

Неотделима черта на развитие, на зрелия социализъм е усъвършенствването още повече на социалистическата съзнателност и комунистическото възпитание на трудещите се, още по-нататъшно утвърждаване на социалистическия начин на живот и създаването на нов човек от социалистически тип.

Развитият социализъм се характеризира със сложен синтез на две тенденции: тенденцията към интернационализация на производството и създаването на единно световно стопанство и тенденцията към национален и политически суверенитет на отделните държави. Между тях тенденции поради социалистическия характер на развитие не съществуват антагонистически противоречия. Социалистическите производствени отношения създават основа за хармонично съчетание на националните икономически интереси с интернационалните.

Без световна социалистическа система, без развити форми на международното социалистическо развитие на труда няма развит социализъм. В перспектива националните стопанства на социалистическите държави във все по-голяма степен ще се интегрират. Разбира се, този процес ще стане планомерно върху строго доброволна основа.

Зрелият социализъм предполага развити форми на социалистически интернационализъм не само в икономиката, но и в политиката и културата; значи всестраниното политическо сътрудничество с братските социалистически страни, координирането на външната политика, действията на международната арена в съответствие както с националните интереси, така и с общите интереси на световната социалистическа система. Социалистическите страни водят остра класова борба против империализма. Оттук осъзнатата необходимост от съвместна защита на социалистическите завоевания, укрепване на политическото и културното сътрудничество наред с икономическото. Оттук необходимостта от всестранино координиране на дейността по държавна и партийна линия. Оттук ясно следва жизнената необходимост от единство, дружба и сътрудничество между социалистическите страни и главно с великия Съветски съюз, с КПСС.

В целия този многостранен и сложен процес ръководната роля на Комунистическата партия се издига на нова степен. Обща закономерност на социалистическото строителство, запазващо значението си през всички етапи, е ръководната роля на марксистко-ленинската партия.

При определяне на партийното ръководство в развитието на социалистическото общество трябва да се имат пред вид три аспекта: ролята на партията като политически ръководител, като организатор на народа, като негов възпитател и негова идеологическа сила.

Ръководството на Комунистическата партия е решаващо условие, закономерност в развитието на социалистическото общество във всичките му етапи: от победата на революцията до постигане на пълна зрелост на социализма и построяването на комунизма. Тя осъществява научно обоснованото координиране на действията на всички елементи на социално-политическия организъм и осигурява идейното и политическото единство на обществото в борбата за комунизъм.

Опирайки се на постиженията на новия технически прогрес, тя непрекъснато подобрява своята ръководна дейност. Усъвършенствува се вътрешнопартийната демокрация. Все повече израства авангардната роля на комунистите в обществото. В Програмата на БКП се подчертава, че в резултат на засилването на социално-политическото и идейно единство на обществото Комунистическата партия на работническата класа става авангард на народа, става партия на целия народ. Разбира се, това автоматически не става, а е процес, съобразен с вътрешните и международните условия. Също така се

активизира и расте ролята и на другите масови организации — Отечествен фронт, профсъюзи, младежки организации и пр.

Обобщавайки всичко казано, следва да подчертаем, че при развитото, зрялото социалистическо общество настъпват съществени изменения в икономиката, политиката, културата. През този етап „... се извършват съществени качествени и количествени изменения, които довеждат до по-нататъшното усъвършенствуване както на отделните области на обществения живот, така и на обществото като цяло“¹. Тук на тази основа започват да се проявяват вече в масов мащаб кълновете на висшата фаза на комунистическото общество, на комунистическата обществена формация. Настъпва постепенен преход от социализма към комунизма. Ето защо в Програмата на БКП се говори, че „между социализма и комунизма няма рязка граница“². В процеса на по-нататъшното усъвършенствуване на самото развито социалистическо общество ще започне неговото постепенно прерастване в комунизъм.

Следователно развитото социалистическо общество е важен етап в изграждането на социалистическата обществена формация. Неговите особености се състоят в това, че, от една страна, още не напълно са преодолените „родилните петна“ на старото общество, обаче те все повече и повече „изчезват“; от друга страна, през този етап започват да се създават кълнове, елементи на комунизма, които придобиват все по-голямо значение. Най-напред в недрата на развитото социалистическо общество започва постепенно изграждане на материално-техническата база на комунизма. След това и на тази основа ще се изграждат и другите елементи на комунизма.

Кога точно нашата страна ще навлезе в последния завършващ етап на първата фаза на комунизма, ние трудно бихме могли да определим, но няма съмнение, че това ще стане, когато се създадат необходимите условия, а това време не е далечно, то е пред нас.

*

Нашата партия, изхождайки от марксизма-ленинизма, от марксистко-ленинското схващане за обществено-икономическата формация и творчески прилагайки го, ползувайки богатия опит на Съветския съюз и другите социалистически страни и своя собствен опит, правилно схвана новия етап и начело с Тодор Живков начерта линията за изграждането на развито социалистическо общество. Тази линия се превърна в живо дело на нашия прекрасен трудов народ.

¹ Програмата на БКП, стр. 42—43.

² Пак там, стр. 42.